

ძველ ინგლისურ პერიოდში ჩამოყალიბებული ენები და დიალექტები

მოკლე შინაარსი

ნაშრომი ეხება ძველი ინგლისური ენის პერიოდს. მასში წარმოდგენილია ოთხი ძირითადი დიალექტი: ნორთუმბრიული, რომელზედაც ლაპარაკობდნენ ანგლები, მცხოვრებნი მდ. ჰემბერის ჩრდილოეთ ნაწილში, ამ დიალექტზე დაწერილი ძეგლები მიეკუთვნება VII საუკუნეს; მერსიული – ანგლების ენა, მერსიის სამეფოს დიალექტი. უესექსის (ანუ დასავლურ-საქსონური) საქსთა ტომის დიალექტი (ამ დიალექტზე დაწერილი ძეგლები IX საუკუნეს მიეკუთვნება); კენტის დიალექტი ანუ კენტური, იუტთა ტომის დიალექტი, რომელიც შემორჩენილია VII საუკუნის წერილობით ძეგლებში. ძველი ინგლისურის ოთხი დიალექტიდან არცერთი არ იყო აღიარებული საერთო ნორმად და მათი პოზიცია არასდროს ყოფილა მდგრადი.

ძველი ინგლისური წერილობითი ძეგლები შენარჩუნდა ყველა დიალექტზე, განსაკუთრებით უესექსურზე. ეს განპირობებული იყო მისი განსაკუთრებული ადგილით ანგლო-საქსურ სამყაროში.

Diana Mikeladze

DIALECTS AND WRITTEN WORKS OF THE OLD ENGLISH PERIOD

Abstract

The work deals with the old English period and analyses four main formed dialects existing in the old English period .namely, Nortembrium, Mercian, West-Saxon and Kentish dialects.

Anglos used Northumbrium dialect. They lived in the North part of the river Hember. The written works on this dialect belongs to the VII century. Anglos also used Mercian dialect in the Kingdom of Mercei.

Saxons used West-Saxon dialect. And works done on this dialect belong to the IX century.

Kents' dialect, so called Kentish, was used by Outs tribes and it's preserved in the written works of the VII century.

None if these dialects was admitted as the general standard of the language and accordingly, their position has never been solid.

All the written works of the old English period are preserved in all dialects especially in West-Saxon due to its special place in the Anglo-Saxon world.

საკვანძო სიტყვები: ძველი ინგლისური ენის პერიოდი, მერსიული დიალექტი, კენტის დიალექტი, დასავლურ-საქსონური დიალექტი.

Key Words: the oldEnglish period and analyses, Mercian dialect, Kents' dialect, West-Saxon dialect.

შესავალი. დიდი ბრიტანეთი კუნძულად გადაიქცა გამყინვარების ბოლო პერიოდის დასრულების შემდეგ, როდესაც ყინული დადნა და დატბორა ის დაბლობი, რომელიც მდებარეობდა ლამანშისა და ჩრდილოეთის ზღვის ტერიტორიაზე. ბრიტანეთის კუნძულების პირველი მოსახლეობა იყო არაინდოევროპული ტომი – იბერიელები, რომელთა გამოჩენაც კუნძულზე თარიღდება ძვ. წ. 3000–2000 წლებით. ვარაუდობენ, რომ ისინი წამოვიდნენ პირინეის (იბერიის) ნახევარკუნძულიდან (ესპანეთი) და დასახლდნენ ირლანდიაში. ისინი ეწეოდნენ მესაქონლეობას და ამზადებდნენ თიხის ჭურჭელს, მათი რელიგიის შესახებ ინფორმაცია ძალიან მწირია. თვლიან, რომ ისინი იყვნენ მორწმუნე ტომი, მათ მიერ აშენებულ სამლოცველოებს დღესაც ვხვდებით ინგლისისა და შოტლანდიის ტერიტორიაზე: temples – სამლოცველოები ვერტიკალური ქვებისაგან პრიმიტიულად აშენებული ნაგებობები იყო. ვერტიკალურად განლაგებული ქვები ქმნიდნენ წრეს. ყველაზე დიდი და ცნობილი იყო Stonehenge-ი. მეცნიერების ნაწილი მიიჩნევს, რომ ეს ნაგებობები ნაწილობრივ ასრულებდნენ ობსერვატორიის ფუნქციას, რაც მათ სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოების დაგეგმვაში ეხმარებოდათ (უშვერიძე..., 2009: 22-29).

დაახლოებით 500 წლიდან ძვ. წ. აღ-მდე კუნძულზე ჩნდება გადმოსახლებულთა ახალი ნაკადი. ესენი იყვნენ კელტები – ინდოევროპული ტომები: ბრიტები და გალები, რომლებიც წამოვიდნენ, გადმოსახლდნენ საფრანგეთიდან. თანდათან კელტები გავრცელდნენ მთელს ტერიტორიაზე და შეერივნენ ადგილობრივ მოსახლეობას. რაოდენობრივად ყველაზე მეტი იყვნენ ბრიტები, რომლებიც მარჯვე ხალხი იყო. ისინი ამზადებდნენ ნივთებს რკინისაგან, ბრინჯაოსაგან, თუნუქისაგან, თიხისაგან, ხისაგან და მათ რთავდნენ ლამაზი ორნამენტებით. ისინი, ასევე, ამზადებდნენ ოქროსა და ვერცხლის ფულს. მათ დაიწყეს სახლების აგება, გზების გაყვანა, გზების საშუალებით ისინი გადაადგილდებოდნენ და ეწეოდნენ ვაჭრობას. ბრიტები თაყვანს სცემდნენ ბევრ ღმერთს, მათი აზრით,

ბრიტები იმართებოდნენ ქურუმების ჯგუფის მიერ, რომელთაც დრუიდებს უწოდებდნენ. მათი სამლოცველო იყო Stonehenge. დრუიდები გამოირჩეოდნენ დიდი სისასტიკით და მათი თაყვანისცემა ღმერთების მიმართ იყო აგრეთვე მკაცრი. იმისთვის, რომ ღმერთებს მიეღოთ მოწყალება, ისინი მოსახლეობას უქადაგებდნენ ღმერთისათვის შეეწირათ ადამიანი, რომელსაც დიდ კალათაში ათავსებდნენ და ხალხის თვალწინ წვაგდნენ. ბრიტები ხშირად ებრძოდნენ ერთმანეთს. ამის დასტურია ის თავდაცვითი ნაგებობები, რომლებიც ქვეყნის სხვადასხვა ნაწილშია შემორჩენილი. ისტორიაში პირველი ცნობა ბრიტანეთის კუნძულების შესახებ დათარიღებულია IV საუკუნით ჩვენს წელთაღრიცხვამდე, როცა ბერძენი მოგზაური პითეასი ევროპის გარშემო მოგზაურობის დროს თავისი ხომალდით მიაღწა კენტის სანაპიროებს, რომელიც იმ დროს დასახლებული იყო კელტური ტომებით – ბრიტებით და გალებით. ისინი ლაპარაკობდნენ კელტურ ენაზე. დაახლოებით 400 წლის განმავლობაში კელტური ბრიტანეთი გერმანიკული ტომების გადმოსახლებამდე რომაელთა პროვინციად ითვლებოდა (არაკინი, 1981: 177).

მსჯელობა. კელტური ენები იყოფა ორ ძირითად ჯგუფად:

გალურ-ბრეტონული და გაელური.

1. გალურ-ბრეტონული ჯგუფი მოიცავს:

ა) გალურ ენას, რომელზეც ლაპარაკობდა გალიის (თანამედროვე საფრანგეთის) მოსახლეობა;

ბ) ბრეტონული ენები, რომელიც წარმოდგენილია უელსური ენით, კორნეული ენით (რომელიც გადაშენდა XVIII ს-ში) და ბრეტონული ენით–ბრეტაში (საფრანგეთის ჩრდილოეთით);

2. გაელური ჯგუფი მოიცავს:

ა) ირლანდიურ ენას; ბ) შოტლანდიურ ენას; გ) მენურ ენას, რომელზეც ლაპარაკობდნენ კუნძულ მენზე, რომელიც მდებარეობს ირლანდიასა და ინგლისს შორის.

ბრიტანეთის დაპყრობა ხდებოდა სხვადასხვა სახელმწიფოების მიერ, კუნძული პირველად რომაელებმა დაიპყრეს, რომის იმპერატორის კლავდიუსის ხელმძღვანელობით. რომაელებმა მოახდინეს ქვეყნის კოლონიზაცია, მათ ააგეს მრავალი სამხედრო ბანაკი და თავდაცვითი პორტი. მოგვიანებით კი ამ ადგილზე აშენდა ქალაქები. დღევანდელი ბრიტანეთის ტერიტორიაზე შემორჩენილია რომაული პერიოდის ამსახველი მრავალი სამხედრო ნაგებობები, ზოგიერთი ქალაქის სახელ-

წოდება არის ლათინური წარმოშობის კომპოზიტების მატარებელი. მაგალითად Colchester, Dorchester, Lancaster, Manchester, Rochester (უშვერიძე, 2009: 13).

რომაელთა ბატონობის პერიოდში ძვ. წ. 43 წელს დაარსდა ქალაქი ლონდონი, რომლის სახელწოდება მომდინარეობს კელტური ენიდან და შედგება ორი სიტყვისაგან *lyn* - „ტბა“ და *Dun* - „გამაგრებული ნაგებობა“ კელტები მას უწოდებდნენ *lyndid*, მაგრამ ერთიანი აზრი ამ კელტური დასახლების წარმოშობის შესახებ არ არსებობს. მეორე ვერსია ამ სახელწოდებისა არის „ლონდონიუმი“ (*Londonium*-ლათ.). II საუკუნეში ლონდონი გახდა ბრიტანეთის დედაქალაქი, შეცვალა რა კოლჩესტერი. იმ პერიოდში ლონდონი ყველაზე დიდ ქალაქად ითვლებოდა. ის გახდა ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი სავაჭრო ცენტრი ჩრდილოეთ ევროპაში.

ბრიტანეთში რომაელთა ბატონობა გრძელდებოდა დაახლოებით 400 წელი. რომაულმა ცივილიზაციამ დიდი გავლენა მოახდინა ადგილობრივ მოსახლეობაზე, მათ საცხოვრებელ პირობებზე, ქვეყნის სახეზე, მის ენასა და რელიგიასზე. ლათინურმა ენამ განდევნა კელტური დიალექტები და დაიწყო ფართო გავრცელება მთელ ტერიტორიაზე დაახლოებით 410 წელს. რომაელი ლეგიონელები გაიწვიეს რომში თავიანთი იმპერიის დასაცავად გერმანული ბარბაროსი ტომებისაგან.

V საუკუნიდან იწყება ბრიტანეთის კუნძულებზე გერმანული ტომების შეჭრისა და ორი სახის ლინგვისტური ხასიათის კონტაქტების დამყარება, ერთი მხრივ, კელტურ სალაპარაკო დიალექტებთან და, მეორე მხრივ ლათინურ ენასთან (ბარბერი, 1994: 57-76).

უძველესი დროიდან ინგლისურ ენაში გამოყოფენ ოთხ ძირითად დიალექტს (უშვერიძე..., 2009: 49).

1. ნორთუმბრიული (*Northumbrium*) - ამ დიალექტზე ლაპარაკობდნენ ანგლები, რომლებიც ცხოვრობდნენ მდ. ჰემპერის ჩრდილოეთ ნაწილში, ამ დიალექტზე დაწერილი ძეგლები მიეკუთვნება VII საუკუნეს;

2. მერსიული (*mercian*) – ანგლების ენა, მერსიის სამეფოს დიალექტი;

3. უესექსის (ანუ დასავლურ-საქსონური *West Saxon*) საქსთა ტომის დიალექტი, ამ დიალექტზე დაწერილი ძეგლები IX საუკუნეს მიეკუთვნება;

4. კენტის დიალექტი, ანუ კენტური (Kentish), იუტოა ტომის დიალექტი, რომელიც შემორჩენილია VII საუკუნის წერილობით ძეგლებში.

ძველი ინგლისურის ოთხი დიალექტიდან არც ერთი არ იყო აღიარებული საერთო ნორმად და მათი პოზიცია არასოდეს ყოფილა მდგრადი.

ძველი ინგლისური წერილობითი ძეგლები შენარჩუნდა ყველა დიალექტზე, განსაკუთრებით უესექსურზე. ეს განპირობებული იყო მისი განსაკუთრებული ადგილით ანგლო-საქსურ სამყაროში. როცა ლაპარაკია „ძველ ინგლისურ ენაზე“, მხედველობაში გვაქვს უესექსის დიალექტი.

უესექსის სამეფოს პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა ძლიერებამ IX-XI საუკუნეებში გააღებინა მოახდინა ლიტერატურული ენის ფორმირებაზე. უესექსის დიალექტზე შენარჩუნდა ძველი ინგლისურის წერილობითი ძეგლები. მეფე „აღფრედ დიდმა დაწერა ინგლისის ისტორია ინგლისურ ენაზე, სახელწოდებით „ანგლო-საქსური, ანუ ინგლისური ქრონიკა“ (‘Anglo-Saxon or English chronicle’), რომელსაც უწოდებენ ინგლისის პირველ ისტორიას და რომელიც ითვლება, ინგლისური ლიტერატურის პირველ პროზაულ ნაშრომად. ასევე მნიშვნელოვან ძეგლს წარმოადგენს „პარკერული ქრონიკა“- Anglo-Saxon Chronicle or the English Chronicle (იარცევა, 1969: 86).

IX საუკუნეს მიეკუთვნება მეფე აღფრედ დიდის მიერ შესრულებული თარგმანები: ლათინური ენიდან თარგმნა რომის პაპის გრიგოლ I-ის (540-604 წწ.) მიერ შექმნილი ნაწარმოები „Cura Pastoralis“ - „პასტორის მოვალეობანი“, მისივე შესრულებული წინასიტყვაობით. ასევე, მან თარგმნა ესპანელი ბერის ოროსის (V ს.) მიერ დაწერილი „მსოფლიო ისტორია“, ასევე, მას მიეკუთვნება რომაელი ქრისტიანი ფილოსოფოსის – ბოეციუსის (V-VI სს) ნაწარმოების „ფილოსოფიისადმი თანაგრძნობა“ თარგმანი, რომელიც მიჩნეულია ძველი ინგლისური პერიოდის ყველაზე პოპულარულ მწერლად. აბატი ელფრიკის (X ს.) თხზულებები (ქადაგებები, „გრამატიკის ხელოვნება“ და სხვა) და ვულფსტანის ქადაგებები.

ნორთუმბრიულ დიალექტზე გვხვდება ორი ძეგლი: რუთველის ჯვარი და ზარდახშა.

ამავე დიალექტზეა შესრულებული კედმონის ჰიმნი და ე.წ. „ბედას წინასასიკვდილო გალობა“ (VIII ს.) (კედმონი პირველი ინგლისელი პოეტი და ბერი 670 წ.)

მერსიულ დიალექტზე შესრულებული წერილობითი ძეგლები უმთავრესად წარმოადგენს ფსალმუნების თარგმანს, გლოსებს და საეკლესიო ჰიმნებს.

კენტურ დიალექტზე შექმნილი წერილობითი ძეგლები უმთავრესად ატარებს იურიდიულ, საქმიან და საეკლესიო ხასიათს (ფსალმუნები, ანდერძები, ციხე-სიმაგრეების შესყიდვა).

ძველ ინგლისურ წერილობით ძეგლებს შორის განსაკუთრებული ადგილი უკავია პოეტურ ნაწარმოებებს. აღსანიშნავია უცნობი ავტორის მიერ შესრულებული ეპიკური პოემა „ბეოვულფი“ (Beowulf, VII-VIII სს), რომელიც შესრულებულია მერსიულ დიალექტზე და ჩვენამდე ხელნაწერის სახით მოაღწია მხოლოდ X საუკუნეში უესექსის დიალექტზე შესრულებულმა ძეგლმა. ძველი საინტერესოა არა მხოლოდ ლინგვისტური თვალსაზრისით, არამედ როგორც ხელოვნების ნიმუშიც. აქვე შეიძლება დავასახელოთ სხვა წერილობითი ძეგლებიც, როგორცაა: პოეტური ვერსია „ყოფის წიგნი“, „დასასრული“, „იუდიფი“, ბერი კიუნეველფის პოემები: „ელენე“, „ანრე“, „იულიანი“, „მოკლე ვაური“, „მომღერალი“.

დასკვნა. ზემოთქმულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ ძველ ინგლისურში არსებული ოთხი დიალექტიდან უესექსის დიალექტი წამყვან დიალექტად ითვლებოდა თავისი წერილობითი ძეგლების მნიშვნელობითა და რაოდენობით, რაც იმ ეპოქის წერილობითი ენის უპირატესობაზე მიუთითებს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

არაკინი, 1981 – Аракин В. Д., История Английского языка. М., 1981.

ბერბერი, 1994 - Barber Ch., The English Language. A Historical Introduction. Cambridge University Press, 1994.

იარცევა, 1969 - Ярцева В.Н., Развитие национального литературного английского языка. М., 1969.

მორტონი, 1950- Мортон А. Л. История Англии. М., 1950.

უშვერიძე, შელია 2009 – უშვერიძე ნ., შელია მ., ინგლისური ენის ისტორია, თბ., 2009.